Mnemòsine

Revista Catalana de Museologia

Número 12, any 2022

Museus i gent gran. Què podem fer?

Maria Teresa Pérez Testor

09/11/2022

Abstract

Aquest article és una recopilació d'activitats realitzades a partir del inici de la pandèmia de la Covid-19 per al col·lectiu de la gent gran.

"El museu s'apropa", "Els museus a tan sols un clic", "Els museus et visiten", "Els museus t'esperen", "Art Gran", "Amb sucre o sense", "Projecte culturaMENT", "Donem la benvinguda a la Gent Gran (DIM 2021)", "Sessions de contrast per a projectes adreçats a les persones grans".

Aquestes activitats han estat organitzats per diferents entitats com Apropa Cultura, Taula de Treball de Museus i Accessibilitat, la regidoria de l'Ajuntament de Barcelona, l'Agencia de Salut Pública de l'Ajuntament de Barcelona, el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, la Gerència de la Diputació de Barcelona i el Grup de Reflexió d'Activitats i Públics.

Antecedents

Fins al 2019-20 els museus, en general, organitzaven poques activitats i dedicaven pocs recursos a la franja de públic de gent gran. Malgrat tot, aquesta franja és la que en percentatge visita més els museus i té més temps per fer-ho.

El març del 2020, amb l'aparició de la Covid-19, es va produir un canvi important: es va parar tota l'activitat social. A mesura que passaven els dies, es va comprovar que aquest fet comportaria canvis en els mesos següents, tant en l'activitat cultural, com en el cas de les visites als museus, que es van veure, com la resta d'equipaments, obligats a tancar i a comunicar-se per via digital, com en l'activitat social i recreativa de la gent gran.

Després de cinc mesos de confinament dur (de març a juliol del 2020), es pot afirmar que un dels col·lectius més castigats per la pandèmia va ser el dels usuaris i les usuàries de les residències de gent gran, on es va alterar significativament la seva vida diària, així com les persones usuàries dels centres de dia, que van tancar i, per tant, van deixar de fer activitats.

Durant aquests mesos, des de la Taula de Treball de Museus i Accessibilitat vam plantejar com donar la volta a la situació. Si aquestes persones grans no podien anar als museus, ens vam preguntar com podíem acostar-nos nosaltres a les residències i a la gent gran tancada a casa, amb l'objectiu fonamental de pal·liar, tant com fos possible, la situació de desconnexió, aïllament i manca d'interacció social que afectava de manera molt preocupant l'estat emocional de les persones grans.

Aquest article fa una recopilació de les activitats que van sorgir a partir d'aquesta situació, i que han estat realitzades pels museus i pensades per al col·lectiu de la gent gran des de l'inici de la pandèmia causada per la Covid-19, a partir de les experiències en què hem participat:

—"El museu s'apropa".

—"Els museus a tan sols un clic".

—"Els museus et visiten".

—"Els museus t'esperen".

—"Art Gran".

—"Amb sucre o sense".

—"Projecte culturaMENT".

—"Donem la benvinguda a la Gent Gran (DIM 2021)".

—"Sessions de contrast per a projectes adreçats a les persones grans".

Totes aquestes activitats han estat organitzades en col·laboració amb diferents entitats: Apropa Cultura, Taula de Treball de Museus i Accessibilitat, l'Institut de Serveis Socials de l'Ajuntament de Barcelona, l'Agencia de Salut Pública de l'Ajuntament de Barcelona, el Servei de Museus i Protecció de Béns Mobles del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, la Gerència de la Diputació de Barcelona i el Grup de Reflexió d'Activitats i Públics de Museus.

Les primeres activitats

La primera activitat que va sorgir i que es va poder dur a terme va ser **"El museu s'apropa"**, quan l'Institut Municipal de Serveis Socials (IMSS) de l'Ajuntament de Barcelona demana a Apropa Cultura una actuació d'emergència per a les quatre residències municipals que tenen adscrites, per oferir-los activitats culturals. Des de l'inici es plategen tres objectius: que principalment ajudés a millorar l'estat d'ànim dels usuaris i les usuàries, que treballés l'aspecte cognitiu i que afavorís les relacions interpersonals.

Apropa Cultura planteja fer visites presencials a les residències amb activitats organitzades pels museus. Per començar, demana a dues entitats de Barcelona, el MNAC i el CCCB, unes sessions basades en l'art. Al setembre del 2020 s'inicia una prova pilot, amb una bona resposta per part de les persones usuàries. Després de confirmar que era una experiència positiva, a partir dels resultats d'una avaluació amb l'escala NPT-ES (Non Pharmacological Therapy Experience Scale" [Muñiz, Olazarán, Lago i Peña-Casanova, 2011]), es fa extensiu a altres museus, primer al Museu Picasso de Barcelona i a partir del febrer del 2021 s'organitza el programa amb el nom "**El museu s'apropa"** amb la incorporació dels museus de Ciències Naturals de Barcelona, Etnològic, Historia de Barcelona, Disseny, Frederic Marés, Fundació Antoni Tàpies i Fundació Suñol. Cada museu va plantejar una proposta d'intervenció sobre la seva programació: la col·lecció permanent, una exposició temporal, sobre l'edifici o un artista. El programa va seguir durant tot el 2021, amb la incorporació de més residències. Durant el 2022, l'Ajuntament segueix amb el seu suport, i a la llista de museus que ja havien participat al programa s'hi afegeix el Castell de Montjuïc. Amb la voluntat d'ampliar la programació cultural per a les residències, s'inicia un nou programa que incorpora una altra disciplina artística, la dansa.

Paral·lelament, i amb el confinament més estricte, el personal de museus va continuar treballant a les reunions mensuals de la Taula de Treball de Museus i Accessibilitat, on es troben un grup de professionals de museus i institucions culturals amb la voluntat de compartir coneixements i recursos, plantejar dubtes, impulsar estratègies comunes, sensibilitzar i treballar en xarxa sobre temes d'accessibilitat. Durant aquests mesos es van consensuar dues propostes d'activitats online que es volien posar en pràctica, destinades al col·lectiu de la gent gran.

En aquell moment tots els museus ja estaven fent i pensant activitats a partir de plataformes com Zoom, Teams i Google Meet, entre d'altres. Tots els museus estaven aprenent a plantejar i organitzar activitats online, la majoria no tenien massa o cap experiència prèvia i hi havia moltes incògnites sobre la seva viabilitat, sobretot perquè el públic no era jove. No sabien si les persones grans a qui anaven destinades tindrien les eines per fer-les servir, a nivell tècnic, d'aprenentatge i d'ús.

Des de la Taula de Treball de Museus i Accessibilitat finalment es treballen i porten a terme dues propostes.

La primera va ser **"Els museus a tan sols un clic"**. Aquesta activitat sorgeix de l'interès de l'Associació de Familiars d'Alzheimer de Barcelona (AFAB) de poder oferir alguna activitat a les persones usuàries, i va demanar al CCCB realitzar una activitat online. Després de col·laborar conjuntament durant deu anys en el programa Alzheimer del CCCB, l'AFAB volia seguir oferint activitats. Gràcies a la seva convicció, es decideix fer una prova pilot: el CCCB explica l'exposició *William Kentridge. El que no està dibuixat*, amb un resultat tan satisfactori que s'animen a plantejar a altres museus de la Taula de Treball de Museus i Accessibilitat que se sumin a la iniciativa, amb la finalitat que les activitats dels museus arribin de manera directa a les persones grans que anaven al centre de dia AFAB 1 i 2 durant el confinament de la Covid-19.

El programa "Els museus a tan sols un clic" es va desenvolupar des del mes de febrer al juliol del 2021, i hi van participar deu museus: Museu Marítim, Palau Güell, Fundació Antoni Tàpies, Recinte Modernista Sant Pau, Museu d'Art Medieval de Vic, Museu del Ferrocarril de Catalunya a Vilanova i la Geltrú, Museu Nacional d'Art de Catalunya, Museu de Ceràmica La Rajoleta d'Esplugues de Llobregat, Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes i el Museu de les Ciències Naturals. En total es van fer vint sessions entre les dues seus de l'AFAB, i van arribar a més de dues-centes persones usuàries.

La segona activitat que va sorgir de la Taula de Treball de Museus i Accessibilitat, aquesta vegada en col·laboració amb el Departament de Promoció de Persones Grans de l'Ajuntament de Barcelona i el Servei de Museus i Protecció de Béns Mobles del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, va ser el cicle d'activitats online "**Els museus et visiten"**. Aquest programa permet que els museus entrin a les cases de les persones grans que viuen soles i són usuàries del servei Vincles BCN o dels Casals de Gent Gran de la ciutat. És una proposta molt diversa, amb activitats que inclouen visites virtuals a museus, converses al voltant d'imatges fotogràfiques, objectes i obres que formen part de les col·leccions, o viatges als records de les persones grans. L'objectiu del cicle era fer passar una bona estona a les persones grans que no podien sortir de casa a causa de la pandèmia, a partir de temes culturals.

Les sessions a través del servei Vincles BCN es van dur a terme cada dimecres a les 11 hores des del febrer fins al juny del 2021. Algunes de les propostes de la iniciativa van ser un passeig per la història del recinte modernista de Sant Pau, compartir els records i les emocions que provoquen les fotografies de Joaquim Gomis exposades a la Fundació Miró, debatre sobre els elements naturals i quotidians que conformen la col·lecció del Museu de Ciències Naturals de Barcelona o visitar els espais secrets del Reial Monestir de Pedralbes.

Pel que fa a les sessions destinades a les persones usuàries dels Casals de Gent Gran, el projecte es va iniciar com una oferta d'activitat telemàtica als equipaments del Districte de Gràcia, amb la previsió d'estendre-les a més districtes de la ciutat, i l'únic requisit per participar era tenir un dispositiu electrònic i connexió. Hi van participar catorze museus, es van fer catorze sessions (una per museu) i hi va haver gairebé un centenar d'assistents. L'èxit de participació, així com les valoracions positives per part dels participants i els resultats de l'avaluació, han animat a oferir una nova edició que incorpora noves institucions i combina el format online amb el presencial.

Aquest programa ha continuat durant l'any 2022. **"Els museus t'esperen"** és el nom de la segona edició, adreçada a les persones usuàries del servei Vincles BCN i dels Casals i Espais de Gent Gran dels districtes de Sarrià-Sant Gervasi i l'Eixample de Barcelona, que es va fer del febrer al juliol del 2022. S'adreça a les persones grans de la ciutat amb l'objectiu de mostrar-los que els museus no són espais elitistes reservats a certs grups, sinó espais on es pot aprendre, passar-s'ho bé i socialitzar amb altres persones.

A les dues edicions, hi han participat divuit museus (nou de la ciutat de Barcelona i nou de fora de Barcelona), amb quatre exposicions itinerants de la Xarxa de Museus Locals (XML) de la Diputació de Barcelona: Museu d'Art de

Cerdanyola, Fundació Antoni Tàpies, Recinte Modernista Sant Pau, Museu d'Art Medieval de Vic, Museu del Ferrocarril de Catalunya a Vilanova i la Geltrú, Museu Nacional d'Art de Catalunya, Museu Marítim, Museu de les Ciències Naturals, Fundació Joan Miró, Fundació Suñol, Museu Olímpic i de l'Esport, Museus de Sitges, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, Museu Marès de les Puntes d'Arenys (de la XML), Museu de l'Estampació de Premià de Mar (de la XML), Centre d'Interpretació Molí d'en Rata de Ripollet (de la XML), Museu de la Pagesia de Castellbisbal (de la XML) i Museu de l'Enrajolada de Martorell (de la XML). Les exposicions eren: *L'home nu*, *Estiueig de proximitat*, *Caput aut navis* i *Què mengem avui?*

La majoria d'institucions ofereixen una sessió virtual i una visita presencial a les seves instal·lacions. Així doncs, el cicle consta de disset visites online i dinou de presencials. Les sessions no segueixen un fil conductor concret, sinó que cada museu fa la seva pròpia proposta: visites virtuals, tallers amb fotografies antigues, diàleg a través de les obres o les col·leccions. Ara bé, totes les visites (tant les virtuals com les presencials) comparteixen el tret característic de ser molt participatives i promoure la conversa entre els participants.

Avaluacions de les activitats

En dos d'aquests programes s'ha fet una avaluació, pendent de publicar. La d'"Els museus et visiten" a càrrec d'Andrea Granell (grup de recerca Didàctica i Patrimoni DIDPATRI de la Universitat de Barcelona) i de Mònica Molina (grup de recerca TUDISTAR de la Universitat Autònoma de Barcelona). La d'"Els museus a tan sols un clic" a càrrec de Teresa Pérez (metgessa psiquiatra i coordinadora del CCCB, programa Alzheimer, de 2010 a 2021); Pilar Aceituno (terapeuta ocupacional de l'Associació de Familiars d'Alzheimer de Barcelona, AFAB I i AFAB II), i Susana Pérez (doctora en Psicologia per la Universitat Ramon Llull).

Les avaluacions de tots dos projectes online ha permès comprovar que el format funciona. Permet la participació dels usuaris, i fins i tot es poden generar moments emotius a través de les pantalles. Tot i que el valor de les visites presencials és insubstituïble, les visites virtuals permeten arribar a les persones grans que, fins i tot abans de la pandèmia, presentaven dificultats per sortir de casa i patien de solitud no volguda. La presència d'un terapeuta o dinamitzador, com a persona de referència de les persones grans i figura de suport pels professionals dels museus, és fonamental pel bon funcionament de les sessions online.

Ampliem l'oferta

Durant l'any 2021 es va anar ampliant l'oferta amb nous projectes, que complementen i amplien l'abast dels primers.

Potser el que més difusió va tenir va ser **"Donem la benvinguda a la gent gran (DIM 2021)"**. En el marc del Dia Internacional dels Museus 2021 (DIM), el Servei de Museus i Protecció de Béns Mobles del Departament de Cultura va animar els museus a organitzar activitats amb persones amb demència.

El Servei de Museus va fer una crida als museus catalans perquè convidessin les comunitats de gent gran pròximes o amb les que habitualment tractaven perquè tornessin als museus, i les rebien de forma especial.
Es van sumar a la iniciativa seixanta equipaments museístics de Catalunya, els quals van organitzar activitats especials per a grups estables de gent gran. Per desenvolupar correctament l'activitat, es va organitzar una sessió de formació en línia (a càrrec de Teresa Pérez i Janina Berzosa), en la qual es van donar consells i recomanacions per triar l'activitat, preparar la benvinguda i rebre aquest col·lectiu de la millor forma possible.

Entre les activitats organitzades destaquen algunes com "El museu és de tots!" del Museu d'Alcover, que proposa una visita guiada i una conversa entre persones usuàries del Centre de Dia d'Alcover i alumnat de llengua catalana de l'Institut Fonts del Glorieta d'Alcover, per compartir vivències i records i confrontar mirades intergeneracionals; l'espectacle del Museu d'Arenys de Mar que va oferir un taller de contes amb un narrador local a la residència geriàtrica municipal al voltant dels objectes de la col·lecció local per treballar aspectes de la memòria i oferir-los la possibilitat de rememorar festes, oficis i personatges de la vida local; l'activitat virtual "Memòries compartides" de la Fundació Joan Miró, que va despertar la memòria i les històries de la gent gran a partir de la visualització

d’imatges, o el recorregut pel barri antic de Vielha “Es carrèrs des nòsti pairs-sénhers”, que va organitzar el Musèu dera Val d’Aran.

Cal fer un esment especial a la iniciativa dels Museus d’Olot, amb un projecte que han introduït en diversos equipaments de gent gran de la ciutat. Per començar, tretze persones usuàries van visitar, durant el mes d’abril del 2021, els magatzems dels museus, on triaven una peça. Posteriorment, els tècnics del museu els la van portar a la residència, on van conviure durant més de vint-i-quatre hores. En aquest període de temps, el fotògraf Pep Sau va visitar-los i els va retratar amb l’obra. El resultat es va poder veure en unes lones de grans dimensions instal·lades a les diferents façanes de l’Hospici La Caritat i la residència Montsacopa.

Un segon projecte és el que es planteja des de Gerència del Servei de Cultura de la Diputació de Barcelona per promoure l'organització d’activitats culturals adreçades a persones grans amb malalties mentals (incidint en la demència), els seus familiars i cuidadors. El “**Projecte culturaMENT”** estava inscrit dins dels vint-i-un projectes transformadors del Pla d’Actuació de la Diputació de Barcelona, alineats amb l’Agenda 2030.

S’inicia el juliol del 2021 amb un estudi sobre la situació de les activitats culturals que es desenvolupaven a la demarcació de Barcelona abans de la pandèmia, i de l’1 al 15 de novembre es fa una prova pilot, on els museus reben ajut econòmic i una formació per donar suport als professionals, a ajuntaments de dotze municipis, un de cada comarca: Berga, Castellterçol, Igualada, Llinars del Vallès, Manresa, Montcada i Reixac, Sant Boi de Llobregat, Santa Coloma de Gramenet, Tordera, Vic, Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú.

Els àmbits d’actuació eren multidisciplinaris: els museus, la música, el teatre, la dansa, les arts visuals, les biblioteques i el cinema. Les regidories implicades en cada cas són les de Cultura i de Serveis Socials.

El museus que van participar amb diferents propostes van ser: Museu de la Pell d’Igualada i Comarcal de l’Anoia, Centre Cultural El Casino de Manresa, Museu Municipal de Montcada i Reixac, Centre d’Art Can Castells de Sant Boi, Centre d’Art Contemporani Can Sisteré i el Museu Torre Balldovina de Santa Coloma de Gramenet, Museu Episcopal de Vic, Vinseum de Vilafranca del Penedès i La Sala de Vilanova i la Geltrú. Aquest recurs actualment forma part del catàleg de serveis de la Diputació de Barcelona.

El tercer projecte és el que es lidera des de l’Agència de Salut Pública de Barcelona (ASPB), on persones grans participen en tallers culturals i es va avaluant quines millores provoca la participació dels tallers amb l’objectiu de pal·liar la solitud no desitjada d’aquestes persones, accentuada per la pandèmia. Aquet projecte **“Art Gran”** es va preparant durant el 2020 i 2021, i es comença a implementar a la primavera del 2022.

És una prova pilot amb la finalitat de demostrar els beneficis que aporta l’art a la salut de la gent gran. “Quan una persona vagi al metge, a més dels fàrmacs pertinents, la recepta cultural pot pal·liar el seu malestar”, explica Rosa Puigpinós, la coordinadora del projecte. Anar al metge i sortir de la consulta amb una recepta per visitar un museu pot semblar una novetat. A més d’incrementar la visibilitat del patrimoni cultural i l’apreciació artística, l’art pot millorar el benestar emocional i prevenir la solitud de moltes persones grans que encara no s’atreveixen a sortir al carrer com a conseqüència de la pandèmia

Per captar aquestes persones, l’ASPB treballa activament amb els Centres d'Atenció Primària, Serveis Socials i institucions i entitats actives com els casals de barri i els centres cívics.

Les persones usuàries han de tenir mes de setanta anys i provenir d'uns barris concrets: Porta o Prosperitat del Districte de Nou Barris; Vila de Gràcia-Camp d'en Grassot i La Salut del Districte de Gràcia, i Montbau-Vall d'Hebron i Guinardó-Baix Guinardó del Districte d'Horta-Guinardó. L’activitat consisteix en el fet que les persones usuàries van a un museu o centre d'art durant deu setmanes per fer un programa de tallers i activitats que s’ha preparat. En aquest projecte hi participen ?sis museus/centres d’art: MNAC, MACBA, CCCB, Museu Picasso, CaixaForum i l’Espai Modernista de Sant Pau.

Unes persones participants han comentat: “Per mi suposa poder sortir de casa, trobar-me amb gent i conèixer noves coses. En definitiva, gaudir”; “Al principi no es coneixien i ara ja queden de tant en tant per xerrar”, i “Per mi és molt gratificant, hem establert una forta relació de confiança al cap de poques setmanes”. Tots els membres de cada

grup provenen del mateix barri, i es fa amb la pretensió d'afavorir les relacions socials entre persones que pateixen solitud no desitjada.

Un quart projecte és el que es crea des del grup de reflexió d'activitats i públics, un grup format per deu museus de Barcelona, des d'on es prepara un conjunt de visites per a persones grans que tenen interès a visitar els museus. Al març i abril del 2022 es posa en marxa una prova pilot del projecte **"Amb sucre o sense"**. Les persones grans s'apunten de forma autònoma i s'ofereix una visita guiada de quaranta-cinc minuts seguida d'una trobada informal de quaranta-cinc minuts més en format cafè, a un cost de 5 euros

En la primera edició hi participen el Museu Marítim de Barcelona, CCCB, Fundació Joan Miró, Museu d'Arqueologia de Catalunya, MNAC, MACBA, Museu Picasso, Recinte Modernista de Sant Pau, Museu de Ciències Naturals i Jardí Botànic.

Per acabar, i com a consolidació d'alguns dels projectes, des del Servei de Museus i Protecció de Béns Mobles del Departament de Cultura organitzen les **"Sessions de contrast"**, que ja es convocaven per ajudar els museus en diferents àmbits, i que ara seran específiques per a projectes adreçats a les persones grans**.** Durant l'any 2022, el Servei de Museus proposa rebre formació i assessorament per dissenyar visites i activitats per a gent gran. En aquestes sessions hi han participat el Museu d'Història de Girona, Museus de Banyoles, Museu de la Mediterrània (Torroella de Montgrí), Museu de Cambrils, Museus de Reus i Museu del Joguet de Catalunya (Figueres).

Conclusions

Un dels segments de públic que més està creixent en la nostra població és el de la gent gran. La majoria presenten unes bones condicions físiques i cognitives, que els permeten accedir als museus d'una forma autònoma, ja que es tracta d'uns espais segurs i confortables, però hi ha un volum cada vegada més gran de persones grans que tenen més dificultats. Des dels museus s'ha après a organitzar activitats dirigides a les persones que han iniciat una demència i a apropar-se a les que presenten aïllament social o dificultats per sortir de la residència on viuen.

Els museus van pensar solucions per seguir fent activitats en un moment difícil, com l'aparició de la Covid-19, i es va dirigir la mirada cap a les persones grans que les necessitaven. I ara es pot confirmar que les propostes han resultat ser una opció que s'incorporarà a la programació. Durant aquest temps s'han creat projectes on han participat diferents museus de temàtiques i àmbits diversos amb altres institucions culturals i amb els sectors de la salut i els afers socials. S'ha iniciat una relació de treball entre cultura, afers socials i salut que s'hauria de intensificar en el futur més immediat, fins a arribar a formar una tríada bàsica per al col·lectiu de gent gran.

Alguns dels projectes han demostrat que la bretxa digital del col·lectiu de gent gran és una realitat, que es pot superar amb l'ajuda d'una persona mediadora. En definitiva, la tecnologia no ha de ser un impediment per a la gent gran. Ara ja en procés de recuperació de la pandèmia de la Covid-19, la presencialitat ha de continuar sent la prioritat en l'oferta d'activitats als museus. Val a dir que per a certs col·lectius de gent gran, com les ingressades en residències o a casa amb poca mobilitat, les activitats online són una opció real, i que en alguns casos es poden combinar amb les visites als museus.

Aquests projectes han ajudat a repensar el que se sabia, a fer preguntes noves i convidar a buscar recursos per trobar nous enfocaments.

(Aquest article ha comptat amb la col·laboració de Janina Berzosa.)

Activitat a la residència Fort Pienc. Fotògraf Joan Monfort

Bibliografia

Ajuntament de Barcelona (23 de febrer de 2022) L'Eixample. *Els museus de la ciutat fan una crida a les persones grans en el cicle "Els museus t'esperen"*. https://ajuntament.barcelona.cat/eixample/ca/noticia/els-museus-de-la-ciutat-fan-una-crida-a-les-persones-grans-en-el-cicle-els-museus-tesperen_1147896.

Apropa Cultura (2022). *El museu s'apropa*. https://www.apropacultura.org/ca/museu-apropa.

Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (2020) *Programa-Alzheimer*, octubre, 2020. http://www.cccb.org/ca/el-cccb/programa-alzheimer/231797.

Diputació de Barcelona (2021). *Projecte Transformador CulturaMENT*, octubre 2021. https://www.diba.cat/es/web/cultura/culturament.

Generalitat de Catalunya (15 al 18 de maig de 2021). Patrimoni Cultural. *Dia Internacional dels Museus 2021. Benvinguda a la gent gran.* https://patrimoni.gencat.cat/ca/dim2021/benvinguda-la-gent-gran.

Guerrero, G. (22 de maig de 2022). «El arte como prescripción médica». *La Vanguardia*. https://www.lavanguardia.com/vida/20220522/8284257/arte-prescripcion-medica-art-gran-barcelona.html.

Muñiz, R.; Olazarán, J., Poveda, S.; Lago, P., i Peña-Casanova, J. (2011). NPT-ES: «A measure of the experience of people with dementia during non-pharmacological interventions», *Nova Science Publishers*, 1(3).

Taula de Treball de Museus i Accessibilitat (2022). http://museusiaccessibilitat.blogspot.com/p/taula.html.

Copyright